

UDK: 176.5(497.5Zagreb)''1898/190''
352(497.5Zagreb)''1898''

Primljeno: 14. 1. 2021.

Prihvaćeno: 5. 5. 2021.

Izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.22586/pp.v40i60.13832>

Lucija Bobek *

Ines Sabotič **

Građanstvo, gradske vlasti i javne kuće u gradu Zagrebu oko 1900. godine ***

U radu se na temelju arhivskoga gradiva Državnoga arhiva u Zagrebu razmatra sukob između građana, gradskih vlasti i vlasnika javnih kuća u Zagrebu krajem 19. stoljeća. Gradsko poglavarstvo odlučuje 1898. sve javne kuće u gradu premjestiti na jednu lokaciju, iz donje u gornju Kožarsku. Industrijalizacijom, urbanizacijom i modernizacijom prostitucija postaje sve masovnija pojava u gradovima. Zbog toga je u Zagrebu, kao i u drugim europskim gradovima, prostitucija pravno regulirana reglementacijskim sustavom, odnosno javne su kuće dozvoljene, ali djeluju prema određenim zakonima i pravilnicima, a nadzire ih mjesno redarstvo. Smještajući zagrebačke javne kuće na jednu adresu, na rub grada, gradske vlasti lokalizirale su prostituciju u gradu i olakšale redarstveni nadzor. No za susjedstvo u gornjoj Kožarskoj to nije bio rubni dio grada. Građanstvo okolnih ulica prosvjedovalo je te tako štitilo svoje interese, prije svega obitelj i imovinu, i brinulo se za svoju reputaciju. Gradsko poglavarstvo nije pozitivno odgovaralo na građanske molbe, no ipak je odlučilo bolje urediti rad javnih kuća *Bludilišnim pravilnikom* (1899.). Između dviju suprotstavljenih strana, građana i vlasnika javnih kuća, zagrebačko poglavarstvo dalo je prednost javnim kućama, svojevrsnoj gospodarskoj aktivnosti dopuštenoj zakonom. Reglementacijskim sustavom javne kuće bile su dio grada i trebale su dobiti svoje mjesto makar na periferiji.

Ključne riječi: Zagreb, Gradsko poglavarstvo, građanstvo, javne kuće, prostitucija, reglementacija

* Lucija Bobek, 42 220 Novi Marof, Republika Hrvatska, E-mail adresa: lucija.bobek@gmail.com

** Ines Sabotič, Odjel za povijest, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: ines.sabotic@unicath.hr

*** Rad je nastao u sklopu projekta „Obitelj kroz povijest – iskazi i nositelji identiteta društava središnje i sjeverozapadne Hrvatske od kasnog srednjeg vijeka do modernog doba” (HKS-2019-2).

Uvod

„Potpisani kućevlasnici Jurjevske ulice, Mlinarske ceste, Nove vesi i Kožarske ulice dočuli smo, da se ozbilno radi o tom, da se u Petrovoj kupelji podigne nova zgrada za bludilište, a čini se, da se radi o tom, da se sva u Zagrebu postojeća javna bludilišta smjeste u Kožarsku ulicu i u nad Petrovu kupelj. Mi držimo da je to pitanje vrlo važno, toli u moralnom pogledu koli u pogledu napredka i daljnog razvitka grada Zagreba...”¹ Tim su riječima zagrebački građani započeli svoje prosvjedno pismo Gradskom poglavarstvu u rujnu 1898. kada se počelo razmatrati preseljenje javnih kuća u gornju Kožarsku zbog nadsvođivanja potoka Medveščaka. Do tada su se nalazile u donjem dijelu uske Kožarske ulice, koja je išla usporedno s ulicom Potok (današnjom Tkalčičevom). Kožarska ulica bila je poznata po bludilištima. Godine 1898. *Narodne novine* spominju da bludilišta tamo „od vajkada postoje”.² Dragutin Hirc (1853. – 1921.) u zapisima o starom Zagrebu spominje „onaj kraj ulice Potok, što se je sterao uz kanal Medveščaka, zvali su Gornji potok, počimao je sa noćnim zabavištima, kojih bijaše do desetak”.³ Feljtonist zagrebačke povijesti Rudolf Habeduš (1894. – 1960.) o Kožarskoj piše: „Bila je to ulica noćnih terevanki i ljubavi koje se javno prodaju. Bila je podzemlje staroga Zagreba. Špelunka i opskurni salon.”⁴

Na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće javne su kuće dopuštene te je Gradsko poglavarstvo Zagreba 1899. donijelo *Bludilišni pravilnik* da bi još bolje uredilo to pitanje.⁵ Zagreb se kao i mnogi drugi europski gradovi nosio s problemom rastuće prostitucije, kojoj su pridonosili rast broja stanovnika, osobito samaca (radnici, vojnici i sl.), industrijalizacija, urbanizacija i modernizacija.⁶

¹ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb (dalje: DAZG) – Gradsko poglavarstvo Zagreb (dalje: GPZ), Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

² *Narodne novine* (Zagreb), god. LXIV, br. 217, 22. 9. 1898.

³ Dragutin Hirc, *Stari Zagreb, Kaptol i Donji grad* (Zagreb: Matica hrvatska, 2008), 157.

⁴ Rudolf Habeduš *Katedralis, Šetnje Gornjim gradom i starim Zagrebom* (Zagreb: „Dora Krupičeva”; Kronus, 1997), 99.

⁵ Pravilnik se sastojao od 31 članka, s podnaslovima: A. *Obće ustanove*, B. *Očevidnost bludnica*, C. *Odnosaj bludilišnih vlasnicah prema bludnicama*, D. *Zdravstveni nadzor*, E. *Redarstvene ustanove* i F. *Zaglavne ustanove*. Opisivao je način poslovanja bludilišta te prava i obveze i vlasnica i bludnica. O pridržavanju *Bludilišnoga pravilnika* brinulo se redarstvo. Budući da je svako mjesno poglavarstvo imalo ovlaštenje svojim propisima regulirati režim prema prostitutkama, ti su propisi u pojedinim gradovima bili različiti. To znači da su pravilnik imali i drugi gradovi Trojedne Kraljevine, no nisu u svim gradovima nastali u isto vrijeme i nisu svi bili isti. Poznato je da su i Osijek, Slavonski Brod, Bjelovar i Križevci imali svoje pravilnike.

⁶ O prostituciji u Hrvatskoj u 19. stoljeću pisali su: Sergej Filipović, „Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i pravilnik za bludilišta iz 1911.”, *Scrinia Slavonica* 14 (2014): 141-158; Saša Dmitrović, „Šporki stari grad, kratka povijest prostitucije u Rijeci”, *Sušačka revija: glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja, kvarnerskih otoka i Gorskog kotara* 11 (2003): 79-84; Dubravko Habek, „Bludilišta u bjelovarskoj povijesti medicine”, *Acta medico-historica Adriatica* 13 (2015), br. 1: 181-186; Dubravko Habek,

U 19. stoljeću u Europi općenito, pa tako i u Austro-Ugarskoj, vlasti nisu zabranjivale prostituciju, nego su ju nastojale kontrolirati.⁷ Karakterističan sustav pravne regulacije prostitucije bila je reglementacija, što je značilo da prostituciju nadzire mjesno redarstvo (policija), a pravno se uređuje zakonima i pravilnicima uz obavezan zdravstveni nadzor i registriranje prostitutki u javnim kućama.⁸ Bile u samom gradu ili na njegovu rubu, javne kuće trebale su biti dovoljno blizu svojim klijentima i pod nadzorom, ali i odvojene i izdvojene, na svojevrsnoj periferiji grada, bilo geografskoj (izvan grada iza zidine) ili simboličkoj (zabačene ulice), i što manje primjetne izvana. Reglementacijskim sustavom uklopljene u život grada, izazivale su razne sukobe i probleme s redarstvom i građanima, a s druge su strane funkcionirale slično kao i ostali obrti u gradu (npr. plaćanje poreza, izdavanje dozvola). Bez obzira na pravnu regulativu, prostitucija nije bila običan posao. Zgodno je primijetio Victor Hugo u svojim *Jadnicima*: „Kažu da je ropstvo iščezlo iz europske civilizacije. Zabluda je to. Ono još uvijek postoji, ali sada tlači ženu i zove se prostitucija.”⁹ Prostitutke su stoga često bile važni likovi umjetničkih djela slavni pisaca kao što su Honoré de Balzac, Émile Zola, Fjodor Dostojevski, Victor Hugo ili jednako tako slavni slikara poput Édouarda Maneta, Henrija de Toulouse-Lautreca, Edgara Degasa. Iako dopuštena, ali i što manje vidljiva, prostitucija nije bila posve prihvaćena u društvu. Jedan događaj zagrebačke povijesti iz 1898. dokazao je slojevitost mjesta prostitucije u društvu i u samom gradu Zagrebu.

Godine 1900. Zagreb je kao glavni grad Trojedne Kraljevine imao samo 61 002 stanovnika, od kojih je bilo 3312 vojnika;¹⁰ grad je bio u punom razvoju na kulturnom i gospodarskom planu unatoč nepovoljnim političkim prilikama pod banovanjem Khuen-Héderváryja.¹¹ Zagreb postaje europski i moderan grad, što se

„Bludobolja u Bjelovaru na prijelazu XIX. u XX. stoljeće”, *Gynaecol Perinatol* 17 (2008), br. 4: 216-218; Mario Kevo, „Pravilnik za bludilišta u gradu Brodu na Savi”, *Scrinia Slavonica* 4 (2004): 530-542; Mario Kevo, „Bludni život Broda na Savi pred Prvi svjetski rat”, *Kolo* 4 (2003): 391-406; Tomislav Zorko, *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)* (Zagreb: Biakova, 2013); Tomislav Zorko, „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 1: 223-241.

⁷ Četiri su osnovna oblika pravne regulacije: reglementacija, abolicija, prohibicionizam i legalizacija (toleriranje). Fernando Henriques, *Historija prostitucije*, I. dio: *Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda* (Zagreb: Epoha, 1968), 112; Tomislav Marković, *Prostitucija (skripta iz socijalne patologije)* (Zagreb: Visoka defektološka škola, Sveučilište u Zagrebu, 1965), 22.

⁸ Marković, *Prostitucija*, 22.

⁹ Victor Hugo, *Jadnici*, sv. 1 (Zagreb: Naprijed, 1969), 204.

¹⁰ *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije* (Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1913), 4.

¹¹ Vlasta Švogler, Jasna Turkalj, ur., *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom” 19. stoljeću* (Zagreb: Matica hrvatska, 2016); Olga Maruševski, „Arhitektonsko-urbanističke veze Zagreba i Beča na prijelomu stoljeća”, u: *Fin de siècle Zagreb – Beč*, ur. Damir Barbarić (Zagreb: Školska knjiga, 1997), 197-228; Mirjana Gross, Agneza Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu* (Zagreb: Glo-

osobito očituje u Donjem gradu, koji se izgrađuje, daje novi pečat gradu, i kamo se smještaju nove reprezentativne zgrade kao što je novosagrađeno Hrvatsko narodno kazalište (1895.). Donji grad osobito je predio građanskoga društva u usponu, koje se razvija prije svega zahvaljujući poduzetničkim uspjesima.¹² Demografski razvoj, urbanizacija, industrijalizacija kao i prisutnost vojnika utječu na porast prostitucije, što je donijelo razne moralne, socijalne i zdravstvene izazove i probleme. Kao i u drugim europskim gradovima, zagrebačke vlasti s gradonačelnikom Adolfom Mošinskim na čelu (1892. – 1904.) nastojale su na određeni način kontrolirati prostituciju da bi zaštitile javni moral, spriječile širenje spolnih bolesti te se borile protiv tajne prostitucije i trgovine ženama.¹³

Godine 1898. nakon nadsvođivanja potoka Medveščaka Gradsko poglavarstvo odlučuje premjestiti sve javne kuće iz donje Kožarske ulice na novu lokaciju, u gornju Kožarsku (današnja Nova Ves), na područje Petrove kupelji. Vlasnici javnih kuća (bludilišta) Roza i Vilim Aranjoš kupuju staro kupalište Petrovu kupelj da tamo uredi novo bludilište u gradu. Međutim, to će izazvati prosvjede građana susjednih ulica protiv odluke Gradskoga poglavarstva. Preseljenje javnih kuća iz donje u gornju Kožarsku povezano je troje protagonista – vlasnike javnih kuća, gradske vlasti i građanstvo – te pokazalo ne samo odnose među njima nego i pravo mjesto prostitucije u Zagrebu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

Bludilišta u donjoj Kožarskoj ulici i njihovo preseljenje

Potok Medveščak dugi je niz stoljeća bio granica Kaptola i Gradeca. Tekao je Ksaverskom dolinom, današnjom Medvedgradskom i Tkalčićevom, zatim između Palmotićeve i Draškovićeve, pa sve do ulijevanja u Savu na Žitnjaku.¹⁴ Voda iz potoka stoljećima je služila za pogon mlinova, kupališta, raznih obrta, manufakturnih i industrijskih objekata;¹⁵ osobito se izdvaja duga tradicija kožarstva te je 1869. izgrađena tvornica kože¹⁶, koja se proširila do veleindustrij-

bus, 1992); Božena Vranješ-Šoljan, „Modernizacijski uspon krajem XIX. i početkom XX. stoljeća”, u: *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, ur. Mislav Ježić (Zagreb: Školska knjiga, 2009), 103-114.

¹² Iskra Iveljić, *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* (Zagreb: Leykam international, 2007).

¹³ Općenito o prostituciji: Henriques, *Historija prostitucije*, I. dio; Fernando Henriques, *Historija prostitucije*, II. dio: *Prostitucija u Evropi i Novom svijetu* (Zagreb: Epoha, 1968); Alain Corbin, *Les filles de nocé: misère sexuelle et prostitution au XIXe et XXe siècle* (Paris: Flammarion, 1978).

¹⁴ Nada Premerl, „Dolina potoka Medveščaka, hirovita voda za mlinove, bludilišta i tvornice”, *Zagreb moj grad* 4 (2010), br. 30: 20.

¹⁵ Ivka Kljajić, San Mikulec, „Kartografsko-povijesne analize regulacije potoka Medveščaka i Quantum GIS”, *Kartografija i geoinformacije* 12 (2013), br. 19: 31.

¹⁶ Tvornica kože (današnja Medvedgradska 2) nalazila se u samoj blizini Petrove kupelji, a danas je tamo Glijptoteka HAZU.

skoga pogona.¹⁷ Uz potok su se gradile i mnoge kuće, pa su tu stanovali građani koji su često radili uz sam potok poput uvaženih obrtnika, a s tvornicom kože dolazi i do porasta broja skromnih radničkih kuća.¹⁸ Također se već u 13. stoljeću uz potok otvaraju kupališta i lječilišta koja su omogućavala kupanje u grijanoj vodi iz potoka. Početkom 19. stoljeća populariziraju se i kao mjesta zabave i okupljanja. Gradi ih se nekoliko u današnjoj Kožarskoj i Medvedgradskoj ulici te Novoj Vesi.¹⁹ Poznata kupališta bila su Petrova parna kupelj, Ivanovo kupalište, Kupalište Mrzlice na Ksaveru te na posjedu „Schönbach” (Lepa ves).²⁰ Bio je to živ i raznolik prostor gdje su svoje mjesto, sakriveno iza potoka, pronašla i gradska bludilišta.

Uz navedene dobrobiti, potok Medveščak zadavao je i brige građanima. Zbog čestih poplava postao je veliki problem gradskim vlastima. K tome je razvoj industrije pokraj 19. stoljeća poremetio ekološku ravnotežu potoka. Sve je to dovelo do potrebe njegova nadsvođivanja u novo natkriveno korito da bi se moglo pristupiti planiranju modernoga Zagreba.²¹ Nadsvođivanje je bilo veliki investicijski i modernizacijski pothvat za grad Zagreb. S potokom su nestali stari mlinovi, kupališta i manufakture, a i bludilišta iz donje Kožarske.

Bludilišta se nisu slučajno nalazila u Kožarskoj ulici. Iako geografski u središtu grada, između Kaptola i Gradeca, zapravo su bila u zabačenom dijelu gradskoga središta, donekle skrivena, ali lako dostupna. Kako su te kuće bile pokraj samoga potoka Medveščaka, sa zapadne strane, u njih se moglo ulaziti preko mostova iz ulice Potok ili iz Kožarske.²² Praksa da u gradu postoji samo jedna ulica u koju će se smjestiti sve javne kuće postojala je još od srednjega vijeka, kada su prostitutke protjerane izvan gradskih zidina, pa su svoje kuće podigle tik uz gradska vrata. Bile su obilježene crvenim fenjerima i otuda njihov naziv „ulice crvenih svjetiljki”.²³ Bila je to praksa mnogih europskih gradova 19. stoljeća. Medveščak, iako samo potok, bio je dovoljno velik da u stanovitoj mjeri odvoji središte grada od bludilišta.

Vjerojatno 15. srpnja 1898.²⁴ Gradsko poglavarstvo donijelo je odluku o preseljenju postojećih bludilišta na područje Petrove kupelji, to jest iz donje u gornju

¹⁷ Kljajić, Mikulec, „Kartografsko-povijesne analize”, 35.

¹⁸ Nada Premerl, *Potok u srcu Zagreba. Uz potok Medveščak – od izvora do ušća* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2005), 33.

¹⁹ Franjo Buntak, *Povijest Zagreba* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996), 701.

²⁰ Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 43.

²¹ Premerl, „Dolina potoka Medveščaka”, 35.

²² Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 33.

²³ Goran Heršak, „Kratki pregled prostitucije kroz povijest”, *Pravnik* 29 (1996): 118.

²⁴ U dokumentu stoji: „savezno sa odlukom gradskog poglavarstva od 15. srpnja 1898., broj 25989.” Naime, broj spisa 25989 istovjetan je s brojem dokumenta kada Roza Aranjoš r. Spitzer traži prijenos koncesije iz Kožarske ulice u Petrovu kupelj (HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 1898., slovo a).

Kožarsku. *Narodne novine* o tome su izvijestile javnost: „Gradsko poglavarstvo bavi se delikatnim pitanjem, kamo da se u Zagrebu smjeste noćna zabavišta, te ih namjerava premjestiti sa dosadašnjeg mjesta, gdje od vjkada postoje, u gornji dio Kožarske ulice oko sadašnjeg Petrovog kupališta. Jedan od poduzetnika takovog noćnog zabavišta nabavio je Petrovo kupalište, te želi urediti ondje noćno zabavište u velikom stylu.”²⁵

Godine 1898. u Kožarskoj se nalazi šest bludilišta, čije su vlasnice bile: Roza Aranjoš r. Gutmann, Roza Aranjoš r. Spitzer, Katarina Sprinz, Ana Podgorski, Ljubica (Amalia) Popovčić i Flora Kalman. Poznate su samo tri adrese: supružnici Roza i Vilim Aranjoš posjedovali su bludilište u Kožarskoj ulici 4 (današnja Tkalčićeva 29²⁶), a od ožujka 1898. i u Kožarskoj 28, kada su to bludilište kupili od Marije Janžeković.²⁷ Roza i Mavro Aranjoš držali su bludilište u Kožarskoj 8 (današnja Tkalčićeva 33²⁸), koje su 1. rujna 1898. preuzeli od Ane Podgorski.²⁹ Ona je pak 1899. kupila bludilište od izvjesnoga Nikole Škrobana.³⁰ Poznavateljima zagrebačke povijesti Roza³¹ i Vilim Aranjoš mogli bi biti poznati kao posjednici Petrove kupelji, no gotovo je nepoznato da je Vilim imao brata Mavra³², čija se supruga također zvala Roza, pa su u istom razdoblju dvije Roze Aranjoš bile vlasnice bludilišta u Zagrebu. Upravo su supružnici Aranjoš među glavnim akterima ovoga događaja jer su držali nekoliko bludilišta u Kožarskoj ulici. No u nadsvođivanju potoka vidjeli su priliku da prošire posao i staru Petrovu kupelj pretvore u novo bludilište. Tako su pokazali stanoviti „poduzetnički” duh.

Roza Aranjoš r. Gutmann, Vilimova supruga, predmetom je mnogo većega broja dokumenata od Roze Aranjoš r. Spitzer zbog svojega često problematičnog ponašanja prema gradskim i redarstvenim vlastima. Rođena je 30. kolovoza 1867. u mjestu Vag-Ujhely (u današnjoj Slovačkoj), po mužu je bila „izraelitkinja”. U više navrata bila je uhićena zbog krađe i lažnoga predstavljanja. Primjerice, „priznala je, da je pred 12-13 godinah bila sudjena radi zločina kradje na tešku tamnicu od

²⁵ *Narodne novine*, god. LXIV, br. 217, 22. 9. 1898.

²⁶ Lelja Dobronić, *Stare numeracije kuća u Zagrebu* (Zagreb: Tiskara „Prosvjeta” Samobor, 1959), 76. Kako je današnjom Tkalčićevom (nekada ulica Potok) tekao potok Medveščak, neparni brojevi ulice Potok i parni brojevi Kožarske ulice zapravo su iste kuće, pa je zbog toga Kožarska 4 / Potok 31 – današnja Tkalčićeva 29, Kožarska 8 / Potok 35 – današnja Tkalčićeva 33, Kožarska 28 / Potok 55 – današnja Tkalčićeva 55.

²⁷ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 28. II. 1898., 8055.

²⁸ Dobronić, *Stare numeracije kuća*, 76.

²⁹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 13. VIII. 1898., 30115.

³⁰ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 1899., slovo p.

³¹ S obzirom na to da se u izvorima spominju različite verzije imena: Rozalija, Rosa, Roza, ovdje će se koristiti najčešći: Roza.

³² U nekim dokumentima Moritz.

3 godine, koju je odsjedila i na izgon iz Budapešte na 3 godine”.³³ Navodi se da je „putujuća žepokradica” i „bludnica”.³⁴ Njezin suprug Vilim Aranjoš rođen je 1864., „zavičajan u Temešvaru”.³⁵ Oko 1893. oženio se Rozom Gutmann, kada se bavio „platnom”. Od 1894. bio je vlasnik bludilišta, najprije dvije godine u Varaždinu, a zatim u Pečuhu zajedno s bratom Mavrom. Više puta spominje se kao sudionik raznih izgreda. Zanimljivo je da je Vilim već imao praksu u vođenju bludilišta, a da je Roza bila bivša bludnica. To odgovara i drugdje raširenoj praksi da su bivše prostitutke često postajale vlasnicama ili voditeljicama javnih kuća.³⁶

O Mavri Aranjošu saznajemo da je bio vlasnik bludilišta u Varaždinu, a zatim u Pečuhu.³⁷ Bit će da je Mavro tijekom boravka u Varaždinu počinio neko kazneno djelo jer zagrebačko poglavarstvo izvješćuje da je stigla njegova kaznena presuda iz Varaždina.³⁸ Čini se da je jedino Roza Aranjoš r. Spitzer, Mavrina supruga, bila nekažnjavana, što se vidi iz „svjedodžbe o ćudorednosti” koju je poglavarstvo općine Antalfalva³⁹ poslalo zagrebačkom poglavarstvu. Tamo se navodi da je Roza Spitzer u političkom i moralnom pogledu besprijekorna ponašanja.⁴⁰ Neizbježno je uočiti vezu između njihovih problematičnih prošlosti i problema koji su pratili javne kuće kao što su izgredi, tučnjave, skandali, trgovina ženama.

Svih šest bludilišta trebalo je preseliti u staru Petrovu kupelj, koja je stajala na mjestu današnjih brojeva 15 i 17 u Medvedgradskoj ulici (nekoć Kožarska 69⁴¹, gornja Kožarska), a vrt joj se prostirao po brijegu sve do Mlinarske ceste 2.⁴² Desetljećima je pripadala trgovcu Baziliju Mraoviću, a već je 1830. označena kao „omiljeno zabavište”, vjerojatno zato što je uz kupalište bila i gostionica.⁴³ Kada je 1834. preuređena, postala je parno kupalište sa zabavištem, perivojem te zimskom i ljetnom gostionicom.⁴⁴ Zbog radova na kanaliziranju potoka Medveščaka, odnosno odluke Gradskoga poglavarstva, Aranjoši su upravo u tada već dotrajaloj Petrovoj kupelji pronašli mjesto za novo bludilište. Roza i Vilim Aranjoš kupuju Petrovu kupelj od dotadašnjega vlasnika Gjurkovečkog. Nepoznat je datum kupnje, no već 8. kolovoza 1898. imali su nacрте za novogradnju jedno-

³³ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 19. VII. 1898., 25262.

³⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 19. VII. 1898., 25262.

³⁵ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 5. II. 1898., 4151.

³⁶ Corbin, *Les filles de noce*, 99.

³⁷ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 2. I. 1899., 1362.

³⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 19. X. 1899., 40005.

³⁹ Današnji grad Kovačica u Vojvodini (Srbija).

⁴⁰ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 12. VII. 1898., 25682.

⁴¹ Dobronić, *Stare numeracije kuća*, 275.

⁴² Lelja Dobronić, *Periferija Zagreba u 19. stoljeću. Posebni otisak iz zbornika „Iz starog i novog Zagreba II“* (Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1960), 285.

⁴³ Dobronić, *Periferija Zagreba*, 285.

⁴⁴ Buntak, *Povijest Zagreba*, 701-702.

katnice i adaptaciju bivše gostionice u Petrovoj kupelji za novo bludilište, koje su priložili molbi za građevinsku dozvolu. U otprilike istom periodu Roza Aranjoš r. Spitzer, dakle Mavrina supruga, traži prijenos koncesije iz Kožarske ulice u Petrovu kupelj te joj 17. kolovoza 1898. Gradsko poglavarstvo dopušta „uredjenje bludilišta u kući Alešovoj u Kožarskoj ulici kbr. 69”.⁴⁵ Čini se da su pojedini vlasnici kuća u toj ulici prodali vlasnicima javnih kuća svoju imovinu čim je grad naložio preseljenje u gornju Kožarsku. Zbog nesačuvanih dokumenata teško je ustanoviti točan slijed događaja, to jest kupuju li Aranjoši Petrovu kupelj nakon odluke Gradskoga poglavarstva o preseljenju bludilišta ili su zapravo kupnja i traženje prijenosa koncesije bili poticaj Poglavarstvu da bludilišta premjesti baš na područje Petrove kupelji. Međutim, izglednija je prva situacija.

Dana 27. kolovoza 1898. napravljen je očevid građevno-vatrogasnoga odbora grada Zagreba u vezi sa spomenutom gradnjom i adaptacijom Petrove kupelji. U zapisniku očevida stoji da bi se gradnja prema predloženim nacrtima mogla odobriti, no uz određene uvjete. Uvjeti su navedeni u devet točaka, a većina ih se svodi na odredbe o zaštiti javnoga morala te gradnji visokih ograda oko bludilišta i neprozirnih prozora.⁴⁶ Očevid je određivao da se moraju saslušati i susjedi Petrove kupelji, odnosno budućega bludilišta.

Prosvjedi građanstva

Vrlo brzo nakon saznanja o naumu Aranjoša okupili su se građani Kožarske, Jurjevske, ulice Potok, Nove Vesi i Mlinarske ceste te se odlučno usprotivili gradnji i premještanju bludilišta. Na inicijativu novoveškoga župnika Franje Vojakovića⁴⁷ 16. rujna 1898. napisali su opširno prosvjedno pismo koje su zajedno predali gradskom načelniku Mošinskom. Pismo je potpisalo pedesetak građana. O potpisanim građanima ne saznajemo mnogo. Uz svoje ime nisu naveli adresu, ali su počeli pismo sa: „potpisani kućevlasnici Jurjevske ulice, Mlinarske ceste, Nove vesi i Kožarske ulice...”⁴⁸ Nekoliko njih napisalo je svoju funkciju ili zanimanje: dvoje vijećnika Kraljevskoga banskog stola, kraljevski financijski računarski revident, kraljevski protustavnik u miru i „upravitelj zavoda za odrasle sliepce”. Prosvjednici su dijelom pripadali uglednom sloju građanstva.

⁴⁵ Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 44. Prema: HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 25989/1898. i 28074/1898. Nažalost, ti spisi više nisu sačuvani, a Nada Premerl, koja je imala uvid u njih, spominje samo ove podatke.

⁴⁶ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 27. VIII. 1898., 29926.

⁴⁷ Župnik u crkvi sv. Ivana Krstitelja od 1892. do 1912. godine. Vidi: Stjepan Sirovec, *Sveti Ivan Krstitelj, zaštitnik Hrvata* (Zagreb: Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1997).

⁴⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

Cijeli događaj pratile su i *Narodne novine*, koje 22. rujna 1898. izvješćuju: „Kako je pojmljivo opiru se stanovnici onog kraja [...] da dobiju to zloglasno susjedstvo, [...] a sad su se predstavkom sa mnogobrojnim potpisima kućevlasnika iz onoga kraja obratili na gradsko zastupstvo s molbom, da odustane od svoje namjere ili da za smještenje noćnih zabavišta odredi drugi koji predjel glavnoga grada.”⁴⁹

Dana 26. rujna 1898. održan je očevid s prvim susjedima Petrove kupelji. To su bili August Košiček, vijećnik Kraljevskoga banskog stola⁵⁰ i vlasnik kuće u Jurjevskoj ulici 12, te Jakob Göszl, ravnatelj pučke škole⁵¹ i vlasnik kuće na Mlinarskoj cesti 6. Tom su prilikom pred Gradskim poglavarstvom iznijeli: „Mi odlučno prosvjeduemo proti naumljenoj gradnji bludilišta kao neposredni susjedi, jer smo time oštećeni s materialnih i moralnih prilikah naših.”⁵² Zapisnik je s njima naknadno potpisao susjed Andro Kleončić, no njegova je adresa nepoznata.

Unatoč prosvjedu i očevidu susjeda koji su se usprotivili gradnji, gradski načelnik Mošinški 30. rujna 1898. šalje Rozi i Vilimu Aranjošu dozvolu za gradnju jednokatnice i adaptaciju postojećih zgrada za bludilište.⁵³ U toj odluci poziva se na očevid građevno-vatrogasnoga odbora od 27. kolovoza 1898., ali i na odluku Gradskoga poglavarstva od 15. srpnja iste godine. U odluci su u četrnaest točaka navedeni uvjeti koje Aranjoši moraju ispuniti da bi gradnja bila moguća, a uglavnom su ponovljene iste točke koje su pisale u očevidu vatrogasnoga odbora. Gradski načelnik u odluci od 30. rujna 1898. izvješćuje da se prigovori susjeda nisu mogli u „obzir uzeti” jer su zadanim uvjetima (ograde, neprozirni prozori i ostalo) „javni obziri dovoljno osigurani”.⁵⁴

Narodne novine izvješćuju: „Gradsko poglavarstvo nije obnašlo udovoljiti molbi mnogobrojnih gradjana iz Nove vesi i Jurjevske ulice, da se u načelu ne dozvoli uredjenje noćnog zabavišta. [...] No molitelji nisu se zadovoljili tim riešenjem, nego će, kako čujemo, uložiti utok na kr. zem. Vladu.”⁵⁵ Prvi susjedi Jakob Göszl

⁴⁹ *Narodne novine*, god. LXIV, br. 217, 22. 9. 1898.

⁵⁰ Banski stol (lat. *tabula banalis*), banski sud Hrvatske i Slavonije. Nastao iz ustanove banskoga sudišta, koje se spominje već u 12. stoljeću. Reformom 1851. Banski stol uspostavljen je kao viši zemaljski sud s drugostupanjskom nadležnošću, a sudio je zbor od 3 do 5 sudaca. Ukinut je 1945. godine. Prema: Filip Hameršak, *Mali leksikon hrvatske pravne povijesti* (Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2013).

⁵¹ *Hartmanov sveobći popis stanova s podpunim adresarom oblasti, ureda, obrtnika i trgovaca kralj. slobodnoga i glavnoga grada Zagreba* (Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1902), 44, Knjižnice grada Zagreba, Digitalne zbirke, pristup ostvaren 4. 4. 2016., <http://kgzdz.arhivpro.hr/?kdoc=11017777>.

⁵² HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. IX. 1898., 29926.

⁵³ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. IX. 1898., 29926.

⁵⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. IX. 1898., 29926.

⁵⁵ *Narodne novine*, god. LXIV, br. 234, 12. 10. 1898.

i August Košiček doista su 24., odnosno 25. listopada 1898. svaki zasebno poslali „utoke” Kraljevskoj hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj zemaljskoj vladi, Odjelu za unutarnje poslove. Kako žalbe Gradskom poglavarstvu nisu uspjele, odlučili su se obratiti višoj instanci. Napisali su prilično opširna i osobna pisma, opisali svoje prilike, ali i kritizirali Gradsko poglavarstvo zbog ignoriranja njihovih prigovora.⁵⁶ Odgovor Zemaljske vlade nije poznat, no s obzirom na to da gradnja nije spriječena, vjerojatno „utoci” nisu uzeti u obzir.

Građani nisu odustajali ni dva mjeseca nakon dozvole za adaptaciju bludilišta te su 30. studenog 1898. napisali još jedno opširno prosvjedno pismo Gradskom poglavarstvu. Pismo je inicirao Fran Ištvanović, „mjestni sudac”⁵⁷ i kućevlasnik u ulici Potok 72. To pismo potpisalo je 16 žena i 23 muškarca. U pismu uglavnom potpisani stanovnici ulice Potok i dalje traže preseljenje bludilišta na drugo mjesto. Međutim, i taj je prosvjed bio uzaludan.

Vidi se da je građanstvo uporno iskazivalo nezadovoljstvo preseljenjem bludilišta u svoje susjedstvo: napisali su zajednički dopis gradu 16. rujna, imali su očevid s gradskim vlastima 26. rujna, pojedinačne žalbe pisali Zemaljskoj vladi 24. i 25. listopada te naposljetku 30. studenog skupni dopis Gradskom poglavarstvu. Mnogobrojni su razlozi toga protivljenja.

Budući da je područje gornje Kožarske i okolnih ulica pokraj 19. stoljeća još uvijek bilo periferni dio Zagreba, građani su očekivali da će se kanaliziranjem potoka Medveščaka taj predio početi brže razvijati jer više neće biti problema s poplavama. No njihove nade uništio je plan o preseljenju bludilišta. U prosvjednim pismima nastoje naglasiti važnost i ljepotu svojih ulica. „A kamo se kani smjestiti to novo i sva ostala bludilišta? [...] ostali bi u istoj ulici, u kojoj se i sada nalazi, samo bi došlo u ljepši i romantičniji dio iste među Jurjevsku ulicu odnosno Mlinarsku cestu i Novu Ves, ostalo bi u ulici koja bi nakon prelaženja potoka prema regulatornoj osnovi imala postati jedna od ljepših ulica grada...”⁵⁸ Spominju tri glavne točke grada: Gornji grad, Kaptol i Donji grad, te žele naglasiti da „prostor kojim je dosele Medveščak proticao, spaja sve tri točke našeg hrvatskog glavnog grada. Po tom ovaj prostor dobiva važnost, za karakter i budućnost grada Zagreba isto kao i srčna žila za organizam ljudskog tiela”.⁵⁹ Na više načina željeli su istaknuti da su te ulice pogodne za stanovanje građanstva. Samim time prosvjeduju i protiv tvornice kože koja se nalazila u neposrednoj blizini Petrove kupelji. Žale se na zagađenje i neugodne mirise te su očajni što ih sada očekuje i „moralni smrad”: „[...] a uz vladajuće sjeverno-istočne vjetrove naročito Jurjevska ulica imadu usljed toga sreću, da im ta tvornica danomice pod nosom smrdi, i to često

⁵⁶ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 25. X. 1898., 39088.

⁵⁷ *Hartmanov sveobći popis stanova*, 50.

⁵⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. XI. 1898., 81892.

⁵⁹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. XI. 1898., 81892.

tako silno, da bi čovjeku upravo moglo pozlit. A sada da se u Novoj vesi i Jurjevskoj ulici tako rekoć pod nos smjesti još i moralni smrad?”⁶⁰

Više su puta naglašavali da će njihove ulice postati „zloglasne” i „sumnjive” te „silno uznemirivane skandalima, vikom i bukom, koji se znadu vrlo često, a da ih ni redarstvo zapriječiti ne može, dogoditi u okolici takovih bludilišta”.⁶¹ Te ulice više ne bi bile ni sigurne za život jer smatraju da s bludilištima neizbježno dolaze „moralne propalice, dangube i zlikovci”.⁶² Susjed Jakob Göszl smatra da će ovdje nastati „ghetto”.⁶³ „To bludilište došlo bi naime upravo među sagrađene i postojeće kuće, kojih vlasnici i stanovnici imaju dobar broj djece, koja bi uslijed toga u moralnom pogledu svakako stradala...”⁶⁴ Susjedi August Košiček i Jakob Göszl u svojem očitovanju Gradskom poglavarstvu najviše spominju taj problem. „[...] a naša djeca, kojih već sada imade 12 upravo bi se moralno otrovala tim više što se iz prozora naših kuća naročito kuće br. 6. u Mlinskoj cesti otvoren pogled imade na stražnje prozore.”⁶⁵ Govore i da bi morali otići iz tih kuća da im obitelji „moralno ne propadnu”. Iznoseći sve to, zapravo žele istaknuti da te ulice više neće biti pogodne za život „pristojnih građanskih obitelji”, kako sami kažu. Kao argumente protiv smještanja bludilišta u njihovu blizinu iz moralnih razloga spominju i blizinu javnih ustanova kao što su škole, crkva, groblje. U bludilišnim pravilnicima iz 1911. stajat će da javne kuće ne smiju biti blizu crkvi, škola i javnih zavoda.⁶⁶ Uostalom, ni krčme nisu smjele biti otvorene blizu crkava, škola i drugih institucija.⁶⁷

Spomenuto je da građani naglašavaju da će te ulice postati „sumnjive”. To je ujedno značilo da njihove kuće gube tržišnu vrijednost. Sve to opisuju da bi istaknuli koliko će ih premještanje bludilišta materijalno oštetiti. „Sve kuće i svi stanovi u susjednih, k bludilištu vodećih ulicah, padale bi u cijeni...”⁶⁸ Smatraju da bi te kuće postale neuporabljive za pristojne ljude.⁶⁹ Sav njihov očaj dobro se očituje u jednoj rečenici iz pisma Jakoba Göszla: „Držim, da se to zakonom opravdati neda, da podnipošto ne ide, da čestita građanska obitelj propasti mora radi toga, da ma tko drugi iz nemoralna korist crpiti može.”⁷⁰ Nada Premerl iznosi

⁶⁰ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

⁶¹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

⁶² HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 25. X. 1898., 39088.

⁶³ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. X. 1898., 39103.

⁶⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

⁶⁵ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. IX. 1898., 29926.

⁶⁶ Kevo, „Pravilnik za bludilišta”, 533; Kevo, „Bludni život Broda na Savi”, 394.

⁶⁷ Ines Sabotič, *Stare zagrebačke kavane i krčme: s kraja 19. i početka 20. stoljeća* (Zagreb: AGM; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2007), 45.

⁶⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 16. IX. 1898., 29926.

⁶⁹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. X. 1898., 39103.

⁷⁰ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. X. 1898., 39103.

da se nakon nadsvođivanja potoka zbog bludilišta znatno promijenila struktura stanovništva na tom području. Ulica je poprimila novi karakter i pretvorila se u „slum”.⁷¹

Premda nije ispunilo zahtjeve građana, Gradsko poglavarstvo donijelo je 16. travnja 1899. *Bludilišni pravilnik*, kojim se uspostavlja organizirani nadzor nad prostitucijom, odnosno uređuje način poslovanja bludilišta te određuju prava i obveze i vlasnica i bludnica.

Međutim, očito je da bi bludilišta smetala građanima u bilo kojem dijelu grada, a znamo da su smetala susjedima i prije preseljenja, u donjoj Kožarskoj. Tako imamo primjer sukoba između građana i vlasnice bludilišta. Naime, Roza Aranjoš r. Gutmann u ožujku 1898. došla je u sukob sa susjedom Božidarom Jeanom. On je bio obrtnik, limar, stanovao je u Kožarskoj 18, a Roza Aranjoš tada je imala bludilište u Kožarskoj 28. „U susjedstvu po prilici u odaljenosti od 5 kuća stanuje limar g. Božidar Jean. Taj čovjek uzeo si je zadaću, da neprestano speculira na moje djevojke, na on to čini iz sobstvene politike, da mene i moj posao u kući broj 28 u Kožarskoj ulici onemogućí, jerbo danomice denuncira stražarima, premda lažno, da se moje djevojke pokazuju na hodniku...”⁷² Uvjerena je da joj namjerno želi napakostiti i uništiti posao. „To Jean jako dobro znade, te se zato iz puke zlobe bavi obrtimice lažnim denunciacijama, jer znade, da kroz to samo ja trpim nepravednu štetu.”⁷³ Iako je nepoznata druga strana priče, iz ovoga primjera možemo uočiti da je i prije postojao animozitet između susjeda i vlasnika javnih kuća. Svakako su i takvi slučajevi bili poticaj za premještanje bludilišta.

Bludilišta na novoj adresi u gornjoj Kožarskoj ulici

Dok je građanstvo ostalo nezadovoljno odlukom grada, vlasnici javnih kuća nastavljaju s uređivanjem svoje djelatnosti u novom dijelu grada. Iako ne znamo točan datum dovršetka gradnje i preseljenja, kao ni jesu li se svi preselili istodobno, prvi pronađeni dokument u kojem se sva bludilišta spominju na novoj adresi, Kožarskoj 69, s kraja je svibnja 1899. godine.⁷⁴ Informacije o preseljenju vidimo i u pismu koje su vlasnice poslale načelniku Mošinskom 14. lipnja 1899. godine: „Po odredbi slavnog gradskog poglavarstva [...] premještena su naša bludilišta iz

⁷¹ Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 38.

⁷² HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. III. 1898., 12110.

⁷³ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. III. 1898., 12110.

⁷⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 15880-1899. Iako Franjo Buntak i Nada Premerl za Petrovu kupelj spominju samo adrese Medvedgradska 15 i 17, Kožarske stube nalaze se pokraj današnje Medvedgradske 13, pa su se zgrade kupelji protezale i do te adrese, što se vidi i iz nacрта. Medvedgradsku 13 kao adresu Petrove kupelji spominje i: Darko Belušić Bela, *Tajni puteni život: priče iz stare Tkalče* (Zagreb: Birotisak, 2010), 316.

doljne u gornju Kožarsku ulicu...⁷⁵ U travnju 1899., otprilike u istom razdoblju, dovršeno je i nadsvođivanje potoka Medveščaka⁷⁶ te donesen *Bludilišni pravilnik*. Status javnih kuća još se učvrstio jer su prema reglementacijskom sustavu bludilišta ostvarivala određeni prihod za gradsku i državnu blagajnu (porez itd.) te su bila gospodarska aktivnost kao i svaka druga iako su trebala poštovati posebna pravila.

Aranjoši su u odluci od 30. rujna 1898. dobili jasne upute kojih su se morali držati u vezi s uređenjem javne kuće. Zemljište Petrove kupelji prema Mlinarskoj cesti morali su ograditi zidanom ogradom visokom 3 m, a prema susjedima Košičeku i Göszlu 3 m visokim „plotovima”. Morali su o svojem trošku izvesti za „javni prolaz nužдне, solidne i propisom građevnog reda odgovarajuće stube” te ih održavati o vlastitom trošku.⁷⁷ Sve prostorije u kojima će se zadržavati bludnice trebali su „mliječnim staklom providiti”. Postojeću kupelj nisu smjeli upotrebljavati u javne svrhe.⁷⁸ Neke od tih zahtjeva izrazio je August Košiček u svojem očitovanju Gradskom poglavarstvu 26. rujna 1898., tražeći podizanje zida i plota „za neočekivani slučaj pak da bi se gradnja bludilišta ipak dozvolila”.⁷⁹ Opširno navodeći uvjete, Poglavarstvo je pazilo da se zaštiti javni moral, ali je nastojalo i smiriti susjede. *Narodne novine* pisale su i o tome: „Gradsko je poglavarstvo obvezalo poduzetnika Aranyošija, da ima zabavište i nove stube, koje će spajati Mlinarsku cestu sa Kožarskom ulicom, ograditi sa tri metra visokim tarabama, da *établissement* ovaj ne smeta prolazećem občinstvu. I druge shodne mjere odredilo je gradsko poglavarstvo u pogledu uzdržavanja reda.”⁸⁰ Zanimljivo je opaziti da je vlasnica javne kuće mogla biti samo žena, no u novinama je riječ o njezinu suprugu, kojega se naziva „poduzetnikom”.

Međutim, stube i javni prolaz bili su dovršeni tek krajem kolovoza 1899. godine. Čini se da Aranjoši nisu poštovali uvjet Gradskoga poglavarstva koji je glasio da plotovi i stube moraju biti gotovi prije početka adaptacije zgrada.⁸¹ Naime: „Javni prolaz, koji je preko vrta Petrove kupelji spajao Mlinsku cestu sa Novom Vesi, te je od 20. travnja zatvoren bio, od ponedjeljka je opet otvoren, pošto su sagrađene javne stube, koje će za koji dan biti sasvim dovršene i po noći razsvijetljene.”⁸² Te stube postoje i danas, a 1900. nazvane su Kožarskim stubama.⁸³

⁷⁵ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

⁷⁶ *Narodne novine*, god. LXV, br. 91, 21. 4. 1899.

⁷⁷ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. IX. 1898., 29926.

⁷⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. IX. 1898., 29926.

⁷⁹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 26. IX. 1898., 29926.

⁸⁰ *Narodne novine*, god. LXV, br. 234, 12. 10. 1898.

⁸¹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 30. IX. 1898., 29926.

⁸² *Narodne novine*, god. LXV, br. 191, 22. 8. 1899.

⁸³ Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 40.

Tijekom idućega razdoblja gradio se i modernizirao i okoliš bludilišta. U travnju 1900. vlasnici bludilišta platili su izvođenje vodovoda⁸⁴, a u srpnju iste godine na čelu s Mavrom Aranjošem mole Poglavarstvo da se u Kožarskoj izvedu asfaltni hodnici.⁸⁵ Zanimljivo je i da su Roza i Vilim Aranjoš 1901. naručili nacрте za „novu jednokatnicu za noćno zabavište”, koje su potpisali uvaženi arhitekti Leo Hönigsberg i Julius Deutsch, predlažući zgradu u duhu secesije, no taj projekt nije nikad ostvaren.⁸⁶ To svjedoči da su morali biti prilično imućni, ali i da su držali do otmjenoga izgleda bludilišta.

Prema nalogu Gradskoga poglavarstva, preseliti se moralo svih šest vlasnica bludilišta, a smjestile su se u nekoliko zgrada. Kako je samo za Aranjoše pronađeno da su kupili zgrade Petrove kupelji, vjerojatno su ostale vlasnice morale unajmiti susjedne zgrade. To se može vidjeti i u spomenutom pismu vlasnica: „jer naši stanodavci znajući dobro, da smo prisiljene njihove kuće u najam uzeti povisili su stanarinu svojih kuća naprema prijašnjoj stanarini na peterostruko a i više...”⁸⁷ Adresa je za sve bila Kožarska 69, no s dodanim slovima: za Rozu i Vilima Aranjoša spominje se adresa Kožarska 69⁸⁸, za Floru Kalman Kožarska 69b⁸⁹, za Rozu i Mavra Aranjoša Kožarska 69c⁹⁰, a za Katarinu Sprinz Kožarska 69d⁹¹. Za Anu Podgorski i Ljubicu Popovčić nisu pronađene adrese.

Pismo vlasnica bludilišta Gradskom poglavarstvu iz lipnja 1899. govori o novoj zanimljivoj situaciji. Naime, nisu bile zadovoljne novom lokacijom: „[...] prese-ljenjem nanešena nam je velika šteta takova da se nismo kadre više uzdržavati; tim više jer smo od grada udaljene u sasma zabitom kutu, koje mjesto je i radi lošeg puta malne i nepristupno.”⁹² Svaka je strana drugačije doživljavala taj dio grada: građani su ga smatrali idealnim za obiteljski život zbog mirnoće i jer su ondje imali svoje kuće, a vlasnicama bludilišta u odnosu na donju Kožarsku izgledao je zabačen i dalek za klijentelu.

Vlasnice bludilišta tvrde da im se zbog preseljenja smanjio posao te nisu u stanju podmiriti najnužnije troškove⁹³, ali i da se otvorila mogućnost većega širenja tajne prostitucije i spolnih bolesti: „[...] a to stoga jer se je odaljenošću iz grada bludilištah pružila prilika vanjskim ženskim osobam koje bludan život imadu,

⁸⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 20. IV. 1900., 19579.

⁸⁵ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 23. VII. 1900., 33263.

⁸⁶ Premerl, *Potok u srcu Zagreba*, 44.

⁸⁷ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

⁸⁸ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 40314-1900. Ponekad i Kožarska 69a.

⁸⁹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 22. V. 1899., 20194.

⁹⁰ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 4. IV. 1900., 15152.

⁹¹ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 24646-1900.

⁹² HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

⁹³ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

da taj tjerati bolje mogu.”⁹⁴ Zbog toga traže neke ustupke od načelnika: „[...] da se čim prije urede putevi do bludilištah i izgrade stuba iz Mlinske ceste u gornju Kožarsku ulicu, jer su za sada bludilišta malne podpuno nepristupna, te da blagoizvoli dozvoliti nam u bludilištah toćenje pića čim bi nam se itako dohodak po nešto povisio...”⁹⁵ Prema *Bludilišnom pravilniku*, u javnim kućama bilo je zabranjeno toćenje pića, zbog čega su se vlasnice često bunile.⁹⁶ Također su zbog toga često upozoravale na to da su gostionice i krčme mjesta tajne prostitucije. Vlasnik bludilišta Vilim Aranjoš želio je riješiti problem „zabačenosti” nove lokacije organiziranjem prijevoza do bludilišta. U studenome 1899. prijavljen je da drži kola i konje bez dozvole te ih koristi da svoje goste vozi „iz bludilišta na Jelačić trg i obratno u bludilište”.⁹⁷

Buntak navodi da se bludilište u Petrovoj kupelji nalazilo sve do nakon Prvog svjetskog rata, kad je zbog novih zdravstvenih propisa zatvoreno.⁹⁸ Koliko su dugo Aranjoši držali bludilište u Petrovoj kupelji trebalo bi tek istražiti, no u *Očevidniku bludnica* iz 1914./1915. nijedna Roza Aranjoš više se ne spominje kao vlasnica bludilišta.⁹⁹

Zaključak

Prikazanim događajem, koji je započeo 1898. nadsvođivanjem potoka Medveščaka i završio 1899. preseljenjem svih bludilišta u Zagrebu na novu lokaciju iz donje u gornju Kožarsku, moguće je pratiti napete odnose njegovih triju aktera: građana, vlasnika javnih kuća te gradskih vlasti.

Gradsko poglavarstvo bilo je u prilično nezavidnoj situaciji jer je postojala velika vjerojatnost da će se građani bilo kojega predjela grada buniti zbog bludilišta u susjedstvu. Gradske vlasti birale su „manje zlo”. Javne kuće omogućile su određenu „gospodarsku aktivnost” koja, kao i sve druge, ima svoje obveze i prava, a prostitucija je bila dopuštena jer su ju gradske vlasti strogo kontrolirale. Stoga su vlasti bludilištima morale dati mjesto u gradu. Nova lokacija imala je više pozitivnih strana. Sada su sva bludilišta bila smještena na jednoj adresi, čime se lokalizirala prostitucija u gradu, spriječilo nekontrolirano širenje gradom, olakšao redarstveni nadzor, a i pomaknuta su u manje vidljiv dio grada. Problem je bio što je Poglavarstvu područje Petrove kupelji bilo dovoljno „rubno” za bludilišta, a susjedi nisu dijelili to mišljenje. Prosvjedna pisma građana svjedoče da je

⁹⁴ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

⁹⁵ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 14. VI. 1899., 23047.

⁹⁶ HR-DAZG-4-GPZ, *Bludilišni pravilnik*, članak 5.

⁹⁷ HR-DAZG-4-GPZ, Opće kazalo, 18. XI. 1899., 44129.

⁹⁸ Buntak, *Povijest Zagreba*, 702.

⁹⁹ HR-DAZG-4-GPZ, *Zdravstveni odsjek, Očevidnik bludnica*, 1914. – 1915.

građanstvo njegovalo određene vrijednosti, prije svega obiteljske i moralne, te se brinulo za svoju reputaciju. K tome su štitili svoje materijalne interese i imovinu. Vlasnice javnih kuća i njihovi supruzi, prije svih supružnici Aranjoš, bili su uglavnom osobe „sumnjive” prošlosti i radili su dosta problema redarstvu. Imali su i smisla za „posao” i dobru zaradu, što su im omogućavali i sloboda i prava koja su bila osigurana njihovoj gospodarskoj aktivnosti uz pridržavanje zadanih uvjeta.

Čini se da su u tom događaju najviše izgubili građani, koji su ostali nezadovoljni. Iako se na građanske molbe nije pozitivno odgovaralo, Gradsko poglavarstvo ipak je nakon prosvjeda odlučilo bolje urediti rad javnih kuća *Bludilišnim pravilnikom*, odnosno na neki način zaštititi građanstvo. Uspješno ili manje uspješno, nastojali su balansirati između dviju suprotstavljenih strana: građana i vlasnika javnih kuća. No prednost je zagrebačko poglavarstvo dalo vlasnicima. Gradske su vlasti kao upravitelj postupale u skladu s pravnim propisima te djelovale u okviru zakona: vlasnici javnih kuća imali su pravo na slobodu rada, iako ograničenu. Građanstvo je, štiteći obitelj i imovinu, zagovaralo tradicionalna načela te javni moral, koji imaju manju težinu od zakona. Spomenute tri perspektive u ovoj epizodi zagrebačke povijesti nisu se mogle pomiriti. Prostitucija je bila zakonom dopuštena i jasno definirana reglementacijskim sustavom, što znači da su javne kuće bile dio grada i čak smještene na jednoj adresi. To je ponajviše odgovaralo gradskim vlastima, manje vlasnicima javnih kuća, a najmanje građanstvu.

Prostitucija je nosila razne moralne, socijalne i zdravstvene izazove i probleme koje su tadašnje državne i gradske vlasti nastojale umanjiti i rješavati tako da ju odobre, ali pritom kontroliraju i nadziru. Bila je to praksa i drugih hrvatskih i europskih gradova toga vremena. Tako je bilo u Zagrebu sve do 1934., kada se zakon promijenio: tada je prostitucija zabranjena, odnosno iz reglementacijskoga sustava prešlo se u prohibicionizam.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb – fond 4 – Gradsko poglavarstvo Zagreb (HR-DAZG-4-GPZ)

Objavljeni izvori i literatura

Belušić Bela, Darko. *Tajni puteni život: priče iz stare Tkalče*. Zagreb: Birotisak, 2010.

Buntak, Franjo. *Povijest Zagreba*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1996.

Corbin, Alain. *Les filles de nocce: misère sexuelle et prostitution au XIXe et XXe siècle*. Paris: Flammarion, 1978.

Dmitrović, Saša. „Šporki stari grad, kratka povijest prostitucije u Rijeci”. *Sušačka revija: glasilo za kulturu i društvena zbivanja Hrvatskog primorja, kvarnerskih otoka i Gorskog kotara* 11 (2003): 79-84.

Dobronić, Lelja. *Periferija Zagreba u 19. stoljeću. Posebni otisak iz zbornika „Iz starog i novog Zagreba II“*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 1960.

Dobronić, Lelja. *Stare numeracije kuća u Zagrebu*. Zagreb: Tiskara „Prosvjeta” Samobor, 1959.

Filipović, Sergej. „Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i pravilnik za bludilišta iz 1911.” *Scrinia Slavonica* 14 (2014): 141-158.

Gross, Mirjana; **Szabo**, Agneza. *Prema hrvatskome građanskom društvu*. Zagreb: Globus, 1992.

Habeduš Katedralis, Rudolf. *Šetnje Gornjim gradom i starim Zagrebom*. Zagreb: „Dora Krupićeva”; Kronus, 1997.

Habek, Dubravko. „Bludilišta u bjelovarskoj povijesti medicine”. *Acta medico-historica Adriatica* 13 (2015), br. 1: 181-186.

Habek, Dubravko. „Bludobolja u Bjelovaru na prijelazu XIX. u XX. stoljeće”. *Gynaecol Perinatol* 17 (2008), br. 4: 216-218.

Hameršak, Filip. *Mali leksikon hrvatske pravne povijesti*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 2013.

Hartmanov sveobći popis stanova s podpunim adresarom oblasti, ureda, obrtnika i trgovaca kralj. slobodnoga i glavnoga grada Zagreba. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1902. Knjižnice grada Zagreba, Digitalne zbirke. Pristup ostvaren 4. 4. 2016. <http://kgzdzd.arhivpro.hr/?kdoc=11017777>.

Henriques, Fernando. *Historija prostitucije*, I. dio: *Prostitucija primitivnih, klasičnih i istočnjačkih naroda*. Zagreb: Epoha, 1968.

Henriques, Fernando. *Historija prostitucije*, II. dio: *Prostitucija u Evropi i Novom svijetu*. Zagreb: Epoha, 1968.

Heršak, Goran. „Kratki pregled prostitucije kroz povijest”. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja* 29 (1996): 111-124.

Hirc, Dragutin. *Stari Zagreb, Kaptol i Gornji grad*. Zagreb: Matica hrvatska, 2008.

Hugo, Victor. *Jadnici*, svezak 1. Zagreb: Naprijed, 1969.

Iveljić, Iskra. *Očevi i sinovi. Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Kevo, Mario. „Bludni život Broda na Savi pred Prvi svjetski rat”. *Kolo* 4 (2003): 391-406.

Kevo, Mario. „Pravilnik za bludilišta u gradu Brodu na Savi”. *Scrinia Slavonica* 4 (2004): 530-542.

Kljajić, Ivka; **Mikulec**, San. „Kartografsko-povijesne analize regulacije potoka Medveščaka i Quantum GIS”. *Kartografija i geoinformacije* 12 (2013), br. 19: 30-43.

Marković, Tomislav. *Prostitucija (skripta iz socijalne patologije)*. Zagreb: Visoka defektološka škola, Sveučilište u Zagrebu, 1965.

Maruševski, Olga. „Arhitektonsko-urbanističke veze Zagreba i Beča na prijelomu stoljeća”. U: *Fin de siècle Zagreb – Beč*, uredio Damir Barbarić, 197-228. Zagreb: Školska knjiga, 1997.

Narodne novine (Zagreb), 1898-1899.

Premrerl, Nada. „Dolina potoka Medveščaka, hirovita voda za mlinove, bludilišta i tvornice”. *Zagreb moj grad* 4 (2010), br. 30: 18-23.

Premrerl, Nada. *Potok u srcu Zagreba. Uz potok Medveščak – od izvora do ušća*. Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2005.

Sabotič, Ines. *Stare zagrebačke kavane i krčme: s kraja 19. i početka 20. stoljeća*. Zagreb: AGM; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2007.

Sirovec, Stjepan. *Sveti Ivan Krstitelj, zaštitnik Hrvata*. Zagreb: Župni ured sv. Ivana Krstitelja, 1997.

Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije. Zagreb: Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1913.

Švoger, Vlasta; **Turkalj**, Jasna, ur. *Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u „dugom” 19. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Vranješ-Šoljan, Božena. „Modernizacijski uspon krajem XIX. i početkom XX. stoljeća”. U: *Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*, uredio Mislav Ježić, 103-114. Zagreb: Školska knjiga, 2009.

Zorko, Tomislav. *Prostitucija u Zagrebu u prvoj polovici XX. stoljeća (do početka Drugog svjetskog rata)*. Zagreb: Biakova, 2013.

Zorko, Tomislav. „Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 38 (2006), br. 1: 223-241.

Lucija Bobek *
Ines Sabotič **

Citizenry, City Administration, and Brothels in Zagreb around 1900

Summary

Based on the archival sources preserved at the State Archive in Zagreb, the paper discusses the conflicts between citizenry, city administration, and the owners of Zagreb's brothels at the end of the 19th century. In 1898, the city authorities decided to move all brothels in the city to one location, from the lower to the upper Kožarska Street. With industrialization, urbanization, and modernization, prostitution was becoming an increasingly widespread phenomenon in urban settings. Therefore, in Zagreb, as in other European cities, it was legally regulated by the reglementarist system, which means that brothels were allowed, but had to operate according to certain laws and regulation books, and were supervised by the local police. By moving all Zagreb brothels to a single location on the outskirts of the city, the city administration localized prostitution and facilitated police surveillance. But for the neighbours in the upper Kožarska, it was not the outskirts. The citizenry of the surrounding streets protested to protect their interests, primarily their families and properties, and out of concern for their reputation. The city administration did not respond positively to the citizens' demands, but nevertheless decided to better regulate the work of brothels with the Prostitution Ordinance (1899). Between the two opposing parties, the citizens and the owners of brothels, the Zagreb administration gave preference to the brothels as a kind of legal economic activity. The reglementarist system defined brothels as a segment of city life and they were to be allowed to operate, at least on the outskirts.

Keywords: Zagreb, City Administration, citizenry, brothels, prostitution, reglementarist system

* Lucija Bobek, 42 220 Novi Marof, Croatia, E-mail: lucija.bobek@gmail.com

** Ines Sabotič, Department of History, Catholic University of Croatia, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail adresa: ines.sabotic@unicath.hr